

אנו לא שואלים "מה זה אומר" אלא "איך זה פועל": הקדמה לאלף מישורים

אריאלה אזולאי

בית הספר לאמנות קמרה אובסקורה והתוכנית ללימודי תרבות ופרשנות, אוניברסיטת בראיילן

עדי אופיר

המכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש כהן, אוניברסיטת תל-אביב

אני שייך לדור, אחד הדורות האחרונים שפחות או יותר נרצחו על ידי ההיסטוריה של הפילוסופיה. להיסטוריה של הפילוסופיה יש בפילוסופיה תפקיד דכאני גלוי לעין, זהו אדיפוס פילוסופי במובהק: "הרי ברור שאתה לא הולך להעז לדבר בשמך כל עוד לא קראת את זה ואת זה..." הדרך שלי לצאת מזה בתקופה הזו היתה בעיקר, כך נדמה לי, דרך ראיית ההיסטוריה של הפילוסופיה כמו סוג של זיון בתחת, או סוג של התעברות בטהרה (conception immaculée) שהוא למעשה אותו דבר עצמו. אני מדמה את עצמי מגיע לגב של המחבר ועושה לו ילד, שיהיה שלו ועם זאת מפלצתי. חשוב מאוד שיהיה שלו, מאחר שצריך שהמחבר אכן יאמר את כל מה שאני גורם לו לומר. אבל הכרחי גם שהילד יהיה מפלצתי, מאחר שצריך לעבור דרך כל מיני סוגים של ביזורים, התחלקויות, שבירות, שיגורים סודיים שגרמו לי עונג (Deleuze 1990b, 15).

כתבנו את אנטי-אדיפוס בשניים. מאחר שכל אחד מאתנו היה כמה אחדים, זה כבר נהיה המון רב... מדוע שמרנו על השם שלנו? מתוך הרגל, רק מתוך הרגל... וגם מאחר שנעים לדבר כמו כולם, ולומר: השמש זורחת, כשכל העולם יודע שזו צורת דיבור. לא להגיע לנקודה שבה כבר לא אומרים אני, אלא לנקודה שבה אין חשיבות לשאלה אם אומרים אני או לא אומרים אני. אנחנו כבר לא אנחנו עצמנו. כל אחד יכיר את בניו. נעזרנו, קיבלנו השראה, השתכפלנו (Deleuze and Guattari 1980, 9).

הפילוסוף ז'יל דלז (1925–1995) והפסיכואנליטיקאי פליקס גואטרי (1930–1992) החלו בעבודתם המשותפת בפרס של שלהי שנות השישים, בצל אירועי מאי 1968. הם כתבו יחד ארבעה ספרים רבי השפעה: קפקא: לקראת ספרות מינורית,¹ מהי פילוסופיה? ואת שני

* משפט שדלז השתמש בו כדי לתאר את עבודתו המשותפת עם גואטרי.

¹ פרק מתוך הספר העוסק במושג הספרות המינורית ("מהי ספרות מינורית?") הופיע השנה בתרגום עברי (דלז וגואטרי 2000).

הכרכים של קפיטליזם וסכיוזופרניה, אנטי־אדיפוס ואלף מישרים. אלף מישרים, שהופיע ב־1980, הוא ספרם הרדיקלי ביותר, הן בתפיסת העולם החברתית שהוא מציע והן בתפיסת המחשבה והכתיבה שמניעה אותו. למעשה, אלף מישרים מציע מודל חדש של ספר. זהו ספר המבקש לתקוף את כל מסורת הספר בתרבות המערב, ואת היחסים הבינאריים בין העולם המיוצג לבין הטקסט המייצג, שעליהם מושתתת מסורת זו. זהו ספר שמחברים רבים לו, גם אם חתומים עליו רק שניים; ספר המבקש להיות הוא עצמו מכונה מייצרת, ולא רק ייצוג של מכונות; ספר שהארגון החלל־זמני שלו מערער על הדפוסים המסורתיים של כרונולוגיה ומרחב גיאומטרי; ספר שאינו רק מתהדר בריבוי אלא הנשלט על ידי ריבוי; ספר שמתעקש לפרק כל דבר, ובכל זאת להציע שיטה סדורה; ספר שמציע שיטה ביקורתית, אך אינו מבסס אותה על מושגי שלילה או העדר – במקומם, הוא מקדם מושגים כגון עודפות, יצרנות ופוזיטיביות; ספר המציע התמודדות ביקורתית עם שניים מן הפרשנים הגדולים של המודרניות, מרקס ופרויד, תוך דחיית הפיתוי הכפול – לתפוס מקום בשושלת של תלמידים וממשיכים, וגם לבצע רצח אב. במקום להיענות לפיתוי זה, הספר מזווג עם השניים בזיווגים לא כשרים ומוליד להם ממזרים.

כדי להבין מה הופך את הספר הזה לאחר כל כך, צריך להתעכב קודם לכן על המטפורה/מושג המרכזיים שלו, ה"ריזום", ועל המערכת המטפורית/מושגית שהריזום דוחה ומחליף. ועוד לפני כן יש להבין מהו מושג ומה תפקידו בפילוסופיה של דלז וגואטרי. המושג הוא אירוע ולא מהות, התרחשות פעילה, שיש לה מימד מרחבי ומימד־זמן. המושג הוא מסלול ותנועה,² הוא נע במסלולים לא קבועים, לא צפויים, בין כותבים וקוראים, בין טקסטים, תקופות, דימויים ושימושים, ומשתנה כל העת תוך כדי תנועה. המושג הוא מטפורה שהועצמה (כמו "ריזום" או "עץ"), או חפץ שהופשט והוכלל עד שהתפשט על פני מרחב מציאות שלם (כמו מכונה או מפה), או שם עצם מופשט שהותק ממקומו ושוגר לתנועה בלי מסלול (כמו טריטוריה שנהפכה ל"טריטוריאליזציה" ו"דה־טריטוריאליזציה",³ או "אקסיומה" שנהפכה ל"מערכת אקסיומטית", או "קוד" שנהפך לקידוד, לאובדן קוד ולקידוד־יתר). ויותר מזה, המושג הוא כוח שפועל על היישים, כוח שמחולל טרנספורמציות, שמייצר גם את המחשבה וגם את המושא שלה. לכן אי־אפשר לומר שלמושג יש תפקיד בפילוסופיה של דלז וגואטרי, שכן ייצור המושגים הוא־הוא הפילוסופיה שלהם. המושג אינו אמור לסייע לפילוסוף לחשוב על משהו או לומר את האמת של משהו, אלא לייצר את האמת: "צריך לשלול מהפילוסוף את הזכות לרפלקסיה 'על'. הפילוסוף הוא יצרן, הוא לא רפלקסיבי" (Deleuze 1990b, 166).

הפילוסוף המייצר מושגים נבדל כך מבעלי הדעה, אלה המתייחסים למושג כמהות נתונה וקבועה ומשליכים אותו מן המוכן על תופעות נתונות, הממתינות, כביכול, למושג

² דלז מייחס לברגסון את הוספת מימד התנועה והזמן למושג.

³ טריטוריאליזציה, דה־טריטוריאליזציה ורה־טריטוריאליזציה הם מושגי מפתח המציינים (לפי הסדר) ארגון, פירוק וארגון מחדש של מרחב תחום ומוגדר עם גבולות ברורים, פיקוח על מה שמאלכס את המרחב הזה וייצוג חדש משמעי של גבולות המרחב, הגורמים המאכלסים אותו והיחסים ביניהם.

שיתאר ויסביר אותן. בעלי הדעה משתמשים במושגים כבהפשטות צורניות שאינן אלא מכלולים סטטיים, כמו "חוק", "אדון" או "מעמד". אלף מישרים, לעומת זאת, עשוי ממושגים דינמיים — כמו מכונה, היעשות (devenir) או מיסוף (agencement)⁴ — שאינם אלא שם קיצור לתיאור מסובך של יחסים נזילים בין מספר רב של איברים ומשתנים. הפשטה בפעולת המשגה זו אינה אלא מעבר מתנועה מורכבת לקואורדינטות לא קבועות של זמן ומרחב, שבהן היא מתנהלת. את המעבר מן הסוג הראשון של המושגים לסוג השני מתאר דלז כמעבר ממשפט לפוליטיקה, ממושג ריק כמו חוק אל האוסף המשתנה של הפסיקות המשפטיות הנקבעות על ידי קבוצת משתמשים והחוקים הנפרשים ומתפרשים באמצעותן. בהקשר זה, דלז הציע את עבודתו המשותפת עם גואטרי כפילוסופיה פוליטית, ואת הפוליטיקה כהתנסות פעילה — משום שאי-אפשר לצפות מראש לאן יתפתל קו מסוים של תנועה ושינוי.

הקו הוא מרכיב מרכזי במושג הריזום, המצוי בלב העבודה המשותפת של דלז וגואטרי. ריזום הוא סוג של עשב, דשא, רשת, סבך של קווים, הסתעפויות והצטלבויות, שאין לו התחלה ואין לו סוף והוא צומח בכל הכיוונים ב־בזמן, ומכל קו אפשר לשרטט עוד קווים שמתחברים ומסתעפים לעוד קווים. הריזום הוא סוג של ארגון אנרכי שאי-אפשר לקבע בצורה, לייצג בסכמה אחת, להחליף בתיאור ממצה. הריזום אינו כפוף למסמן-על (כמו "מדינה", "עם", "הפרולטריון", "המיעוט האלבני", "עולי אתיופיה" וכיוצא באלה). לכן, אי-אפשר לדבר ביחס אליו על קידוד-יתר, שמסדיר את התנועה ואת הזרימה לאורך הקווים שמהם הוא עשוי, ומעניק ערך לאלמנטים המתרוצצים בתוכו. ניגודו של הריזום הוא העץ, מטפורה המסמנת מערך יציב, היררכי, של יחסים, שיש בו מקור ותנועה בכיוון אחד, הן במרחב (מלמטה למעלה, מן העומק של השורש לגובה של הצמרת) והן בזמן (מן העבר לעתיד). העץ מייצג גם השתלשלות של אילן יוחסין, וגם ארגון מבני של נקודות ויחסים, שביניהם, ורק ביניהם, יכולים להימתח קווי התנועה וההשתנות. במלים אחרות, העץ מציין סטרוקטורה וגניאלוגיה, שני היבטים של סדר יציב והיררכי שהריזום מנוגד להם ניגוד גמור בכל אחד ממאפייניו.

הסבך הריזומטי גם מחליף את מודל הרשת השטוחה במודל רב-ממדי. למרות שהוא נפרש על כמה ממדים, אין בו עומק נסתר אלא רק קיפולים שאפשר לפרוש וכיווצים שאפשר ליישר. התנועה בין קווי הריזום, כמו תנועתו של הווירוס בגוף החי, למשל, או תנועת הכסף בשוק, אינה כפופה לעיקרון שושלתי (של מחלה תורשתית, במקרה הראשון, או של כללי הורשה, במקרה השני) או לחוקיות מבנית (הארגון הפנימי של האורגניזם, במקרה הראשון, או של חברת הסובייקטים הכלכליים, במקרה השני). התנועה משנה את הסבך שבתוכו היא מתרחשת. התנועה הריזומטית של הווירוס בגוף האנושי מחוללת תהליך של היעשות-חיה; התנועה הריזומטית של הכסף בחברה מחוללת תנועה של התרוששות והתעשרות (היעשות עשיר/עני). לפעמים, תנועות אלה הן חלק מ"שטף" (flux). השטפים הם היבט מיוחד של התנועה הריזומטית, של הריזום כסבך משתנה. דלז וגואטרי מדברים על שטפים של

⁴ ראו הערה 4 ב"סעיף XIV: מערכת אקסיומטית והמצב העכשווי", עמ' 134 בחוברת זאת.

אוכלוסייה, כסף, פנטסמות, דימויים, טקסטים, כוח עבודה, עוני וצרות. שטף הוא התעצמות של תנועה ריזומטית של אלמנטים מסוג אחד, שאיבדו את הקוד שלהם; שבהיותם חסרי קוד, הם מהווים יעד למערכות פיקוח ולמנגנוני ייצוג המבקשים להעניק להם מוכן וכיוון, לכלוא אותם בטריטוריה מוגדרת, לייצב את ערכי החליפין שלהם. בעלי הדעות, מדעני החברה ופרשניה, מצטרפים למאמץ זה ומנסים לפענח את המבנה, את החוקיות או את המקור של תנועת השטפים, ובכך לבטל את אופיה הריזומטי. דלז וגואטרי מנסים להישאר צמודים ככל האפשר אל התסבוכת עצמה, לאפיין תנועות או קווים בתוכה מבלי להטיל על השטף צורה או כיוון, ובלא להשליט עליו מסמג'על.

באלף מישרים, כמו גם באנטי-אדיפוס לפניו, מתמודדים דלז וגואטרי עם פרויד, המוצג כאחד הנציגים המובהקים והחשובים ביותר של החשיבה הסטרוקטורליסטית השבויה בדימוי העץ. בשני הספרים הם מתארים מחדש סיטואציות טיפוליות שפרויד תיעד, תוך הפניית תשומת לבו של הקורא לפער שבין הטקסט של המטופל, כפי שנרשם על ידי פרויד, לבין הטקסט הפרשני של המטפל, פרויד עצמו. בכל המקרים, הם טוענים, המטפל מוליך את הסיפור למסלוליה המוכרים והבטוחים של הסאגה האדיפלית, תוך התעלמות מדברים רבים שהמטופל אומר ומעצם הריבוי המאכלס את דבריו. כך, למשל, במקרה המפורסם של "איש הזאבים", פרויד מתעלם מן העובדה שהמטופל מדבר אתו על זאבים רבים ושונים, המופיעים בחלומותיו. פרויד מכנס את שלל הזאבים האלה אל דמות זאב אחת המפוענחת כייצוג של דמות האב, כפי שזו מופיעה בפירושו של פרויד למיתוס של אדיפוס (פרויד 1990).

התבנית האדיפלית היא דוגמה מובהקת לסטרוקטורה הבנויה מקבוצת נקודות או אלמנטים, שהיחסים ביניהם מוכרעים מראש (בהקשר האדיפלי, מדובר בשלוש נקודות: אב, אם ובן). גם מסלולם של הקווים הנמתחים בין נקודות אלה ידוע מראש, והוא בנוי כך שהוא משמש כמודל סמוי שעקבותיו בכל. לעומת הסטרוקטורה, לריזום אין מודל סמוי שאותו הוא מבטא, מייצג, מכפיל או משקף, אלא הוא חלק מגיאוגרפיה או תורת מרחב חדשה. זוהי גיאוגרפיה שאינה מושתתת על יחסי ייצוג, כי אם על יחסי היעשות (devenir), מטמורפוזת, היהפכות מדבר-מה אחד למשהו אחר. תהליך ההיעשות אינו מעבר מנקודה יציבה אחת בסטרוקטורת היחסים לנקודה יציבה אחרת (כמו, למשל, המעבר משלב אוראלי לשלב אנאלי בפסיכואנליזה, או מפיאודליזם לקפיטליזם המוקדם במרקסיזם). התהליך הוא תנועה ריזומטית המתרחשת לאורך קווים הטרונגניים שיכולים להסתעף בריבזמן למספר רב של אופציות, שאינן מתנקזות לנקודת יעד ידועה מראש. הנה כמה דוגמאות: התנהלות של קרב, בשעת הקרב, לפני שהמגנצים מתארים את הקרב; התרוששות של פועלים או סוחרים זעירים כתוצאה מתנועות בשוק ההון, שאין לה בדרך כלל ביטוי בטורי הפרשנים הכלכליים המתאמצים לקדר מחדש את שטף ההון על פי האקסיומות של התיאוריה הכלכלית; המטמורפוזות בסיפורי קפקא.

פרויד כופה את הסטרוקטורה האדיפלית על הטקסטים של המטופלים שלו ומתעלם מ"קווי המילוט", המתגלמים כדיבור המרובה שלהם. באופן דומה פרשנים שונים כופים סטרוקטורות על התופעות שהם מפרשים בתחומי הפוליטיקה, הכלכלה או החברה. כך, על פי

דלו, גם בשדה הפילוסופי שנכפתה עליו סטרוקטורה אדיפלית (ראו עדותו המצוטטת כמוטו לעיל), אשר אותה דלו מנסה לעקוף. בספריו הרבים, שהוקדשו לפילוסופים שונים (לפני ואחרי אלף מישרים),⁵ הוא פועל כנווד וכקרטוגרף שאינו מכיר באילן היוחסין שמתוכו הוא אמור לצמוח, שאותו הוא אמור להמשיך ושלאורכו הוא אמור להלך. הוא משוטט בשרטוטיו ומשרטט את שוטטויותיו, הכל בעקבות קווי המילוט שהוא מתווה באמצעות ממזרים, בני כלאיים, מוטציות, שכפולים, שיבוטים ובנים חורגים.

כך, למשל, למרות שספרם הראשון של דלו וגואטרי מ-1972, אנטי-אדיפוס, יוצא כנגד אדיפוס (של פרויד) — הוא אינו נפרד מפרויד לגמרי.⁶ השניים טוענים כי באמצעות סיפור אדיפוס חיסל פרויד את המהלך הרדיקלי שבו התחיל כשניתק את המיניות מהקשר הבלעדי לאברי המין ולרבייה, פרש אותה על פני הגוף וארגן אותה באזורים ארוגניים בפני השטח שלו.⁷ במושגים של דלו וגואטרי, ניתוק המיניות מאיבר המין הוא מהלך של דה-טריטוריאליזציה של המיניות המוכרת, ההופך אותה לשטף החוצה את הגוף כולו ומקשר אותה ל"תת-מודע" — מושג המתפקד אצל פרויד המוקדם כמכונה לייצור לא היררכי של דימויים חסרי חוק. לעומת זאת, הסיפור האדיפלי מתפקד כמנגנון של רה-טריטוריאליזציה המדכא את התשוקה ואת התת-מודע, וחונק אותן תחת מבנה פרשני היררכי שהטרנספורמציות שלו קבועות מראש. הנקודות שמהן מורכב מבנה זה עוברות פרסוניפיקציה ("אגו", "איד", ו"סופר-אגו"), והמיניות מנוהלת כמופע של הצגה בתיאטרון שמעלים בו שוב ושוב אותו מחזה. תחת זאת, דלו וגואטרי מבקשים לחזור לתת-מודע כאל בית חרושת המבוסס על ייצור ועודפות, המבטיחים חירות ומרחב למשחק ולבלתי צפוי.

במקום הפסיכואנליזה, המרוכזת ביחיד והופכת כל התנהגות ודיבור לסימן ראוי לפרשנות, מציעים דלו וגואטרי באלף מישרים את הסכיזו-אנליזה כמחשבה של ריבוי, שוטטות והמצאה, ואת הקרטוגרפיה של הקווים, המרחבים וההיעשויות. הם מאפיינים כמה סוגי קווים, כגון קווי מילוט, תקיפה או נדודים, מבלי להעניק להם ערך קבוע או לקבוע סדר עדיפות ביניהם. הם מסמנים מסלולים ותנועות ומייחסים להם מקדמי סיכון וסיכוי. הם עוקפים את המשפחה — האתר המועדף על הפסיכואנליזה והמפתח שלה לקידוד-יתר של כל השטפים — ובמקום זאת, הם מבקשים להתחקות אחר סוגים שונים של השקעה חברתית בשטפים: "קבוצות וקבוצות מיליטנטיות הן נקודת היישום האידיאלית של מה שאנחנו

⁵ דלו כתב ספרי "פרשנות" ומאמרים רבים, שכל אחד מהם עוסק בפילוסוף אחד (אפלטון, לוקרטיוס, שפינוזה, לייבניץ, יום, קאנט, ניטשה, ברגסון, פוקו). למעשה, בכל אחד מן הספרים האלה, הוא ממציא מחדש את המושגים שאותם כביכול הוא מפרש, מעניק להם צורה חדשה, מרחב חדש שבו הם פועלים ומשתלבים ("מישור אימננטיות"), הקשר חדש, חיות ועוצמה מחוץ להקשר ה"מקורי" שלהם. מושגים אלה — עולם, היעשות, קפל, סינגולריות, סימולכרה, ביטוי ועוד — נהפכים למושגים של דלו, אלא שמעשה הם יצירי כלאיים, בנים חורגים לפילוסופים שמהם הוא שאל אותם.

⁶ זאת בניגוד לכוונה המפורשת להתנתק לגמרי מהגל או להעמיד את אפלטון על ראשו. ראו Deleuze [1969] 1990, "The Simulacrum and Ancient Philosophy".

⁷ דלו עסק בכך בהרחבה בספרו המוקדם, הלוגיקה של המובן (Deleuze 1969, 186–233).

מציגים כסכיוז-אנליזה: מאחר שכאן עומד לרשותנו חומר חוץ-משפחתי... הסכיוז-אנליזה היא אנליזה מיליטנטית, ליבידינלית-כלכלית, ליבידינלית-פוליטית".⁸

פרויד, שלא התעניין בקפיטליזם, שעבד את השטפים שיצר – המיניות והתת-מודע – למודל האדיפלי ונותר עיוור לסכיוזפרן המשמש קו גבול, הן של הפסיכואנליזה והן של הקפיטליזם. גם הפסיכואנליזה וגם הקפיטליזם מבוססים על יצירת שטפים – של מיניות ושל כסף – ובעת ובעונה אחת הם גם מחוללים רה-טריטוריאליזציה של השטפים האלה, וגם מנסים לשלוט בהם מחדש. בשני המקרים, השליטה בשטפים, המאמץ לנהל אותם על ידי קידוד או מערכת אקסיומטית, הם חלק בלתי נפרד מן התנועה המחוללת את השטפים.⁹ היסוד המשחרר, שהיה טמון הן בפסיכואנליזה והן בקפיטליזם, נשחק במהירות, ובמקומו מופיעות מגמות דכאניות, פשיסטיות. הסכיוזפרן מסמן את הגבול של שתי צורות הארגון האלה, מפני שבעצם קיומו הוא חומק מכל צורת ארגון קבועה המנסה לכלוא את השטפים ולכוונם, וגורם לאחרים בסביבתו לאבד את הקודים שלהם. הסכיוזפרן הוא חתרן קבוע תחת כל סדר, גורם קבוע של דה-טריטוריאליזציה. הסכיוזפרן נותן לשטפים לזרום דרכו, הגוף שלו פרוץ לחוץ, הגבול בין האני לחוץ מחורר כמסננת. ואילו הקפיטליזם מפגיש, מצליב ומנגיד, מחבר ומצרף שטפים שאיבדו את הקודים שלהם, מבלי שתתקיים נקודת ייחוס קבועה המקבילה לגוף של הסכיוזפרן. בקפיטליזם, ניהול היחס בין השטפים אינו הבטחה לחירות. הסכיוזפרן הוא גבול שהפסיכואנליזה והקפיטליזם אינם חדלים להודפו ולהרחיקו. לקח זה, ביחס לקפיטליזם, לומדים דלו וגואטרי ממרקס. לדעתם, מרקס הראה שכל התצורות החברתיות, שקדמו לקפיטליזם, תפקדו על בסיס של קידוד וטריטוריאליזציה, והתגוננו מפני מבול שטפים החורגים מקודים וטריטוריות. בכל החברות הקדם-קפיטליסטיות היה תמיד כוח אחד לא-פרודוקטיבי – האדמה, למשל – שלא ניתן לחלוקה או לחליפין, ואשר ביחס אליו נקבעו ערכי החליפין של המשתנים האחרים. רק בקפיטליזם לא קיים כוח כזה. הכוח, שממנו נובעים כל השטפים, הוא הכסף, שנהפך ליצרני בכל מפגש שלו עם השטפים האחרים, והוא בעת ובעונה אחת בעל ערך ומעניק ערך, כוח הגורם לאובדן קודים ומחולל דה-טריטוריאליזציה. הקפיטליזם לבש בהדרגה צורה של תשליל המודלים החברתיים הקודמים, שכן הוא הלך והתבסס על שטפים שאיבדו את הקודים שלהם ועברו דה-טריטוריאליזציה.¹⁰ במקום קודים המעניקים ערך קבוע לאלמנטים נבחרים, הקפיטליזם תפקד באמצעות מערכת אקסיומטית: מערכת עקרונות המגדירים יחסים בין שטפים, בין עבודה להון, למשל, שהם חסרי תכונות משל עצמם וחסרי ערך כשלעצמם, ומקבלים את ערך החליפין

⁸ גואטרי בראיון משותף עם דלו (Deleuze 1990b, 31).

⁹ קידוד פירושו הענקת קוד ערכי ומהותי, בעוד שמערכת אקסיומטית עסוקה ביצירת יחסים בין שטפים, בהפגשתם ובהרחקתם, כך שערכם של השטפים נגזר אך ורק מן היחסים ביניהם. גם הקפיטליזם וגם הפסיכואנליזה מפעילים מערכת אקסיומטית, אך הפסיכואנליזה לא ויתרה גם על פרוצדורות של קידוד מחדש.

¹⁰ הקוד האחרון שהקפיטליזם ידע לייסד, טוענים דלו וגואטרי, היה הפשיזם.

שלהם לפי היחסים המשתנים ביניהם. לאקסיומות אין ערך משל עצמן, אי־אפשר להעריך אותן (או לבסס אותן או לגזור אותן) במסגרת סבך היחסים שהן מאפשרות; הן תנאי האפשרות לקביעת הערכים של כל אלמנט בסבך היחסים הזה. כך, למשל, המפגש בין ההון לכוח העבודה הפך שטף אחד לקונה של כוח עבודה, ואת האחר — לנשא של עבודה נקנית. האקסיומות קובעות גבולות ואילוצים למפגש הזה, ובעיקר אחראיות למפגש. שטפים של כספים או פרולטריון אורבני היו, למשל, כבר ברומי, אלא שהם אינם מספיקים כשלעצמם ליצירת קפיטליזם. מחוץ למפגש בין ההון לעבודה, העובד לא יצליח למכור את כוח עבודתו, וההון לא יוכל להתממש ולהצטבר. רק כשהשטפים נפגשים, אפשר להתחיל לדבר על קפיטליזם.

להבדיל מן הדעות הרווחות, שלפיהן הקפיטליזם מייצר הומוגניזציה והמדינה מייצרת אוניברסליזציה, דלו וגואטרי טוענים שיש רק דבר אוניברסלי אחד — השוק. המדינות הן מוקדים של השוק, בורסות שלו, בתי חרושת המייצרים תוצרת הטרוגנית: גם עושר וגם עוני. כל מדינה, כולל המדינות הנתפסות כדמוקרטיות ביותר, שקועות עד צוואר בייצור העוני. כוחה של המדינה נשען על פעולתן של מכונות בינאריות, שחוצות כל אחד מן היחידים הנשלטים: מין (זכר/נקבה), גיל (צעיר/מבוגר), גזע (לבן/אחר), סקטור (פרטי/ציבורי), שייכות (אצלנו/לא־אצלנו), מעמד (שולט/נשלט). מכונות אלה אינן מתפקדות רק בין שתי אופציות שיש לבחור ביניהן, אלא גם ברצף של בחירות: אם אתה לא שחור ולא לבן — אזי הנך בן תעורבת; אם אינך גבר ואינך אשה, אזי אתה טרנססוסטי, וכדומה.

אם המדינה היא מוקד של השוק, ברור שפילוסופיה פוליטית אינה יכולה שלא להתמקד בקפיטליזם ובהתפתחויותיו, ולכן דלו וגואטרי מגדירים את עצמם כמרקסיסטים. אולם, להבדיל ממרקס — החברה, לפי תפיסתם, אינה מאורגנת באמצעות הסתירות שלה אלא באמצעות קווי המילוט שלה; היא אינה מבנה סגור ויציב אלא חומקת מכל מקום; והיא אינה מאורגנת סביב השבר המעמדי, כי אם סביב המיעוטים. מיעוט ורוב אינם גבדלים במספריהם. הרוב מאופיין בכך שהוא מציב מודל המשמש כנקודת התייחסות, כמו למשל דמות הגבר האירופי, הבוגר, בן המעמד הבינוני, המתגורר בעיר (הגבר היהודי־אשכנזי־חילוני, היינו אומרים בהקשר הישראלי). המיעוט מאופיין בכך שאין לו מודל, זולת זה שכופה עליו הרוב. להשתייך למיעוט, פירושו להיות נתון בתהליך של היעשות — היעשות מזרחי, הומוסקסואל, אשה או פלסטיני, למשל. סופו של המיעוט מגיע כאשר הוא חותר לייצר מודל בעצמו ולעצמו, כלומר להיהפך לרוב, לקבוע חוקים, להתגדר בטרטוריה משלו, להקים לעצמו מדינה, לזכות להכרה. המיעוט מאבד אז את החירות שבו, את כושר הנוודות וההמצאה שלו, את כוחו להתנגד, את אופיו הריזומטי המובהק, שמוסווה כעת על ידי המודל הרובני.

הקטע המתורגם כאן עוסק במפגש שבין מדינה להון, ובין מיעוט לרוב. דלו וגואטרי דנים כאן באופן שבו מערכת האקסיומות של הקפיטליזם מבקשת להעניק צורה לשטפים החברתיים, המטריאליים והסימבוליים, ומשתנה כדי להשתלט, להתגבר על התנגדויות, לסלק את עקבות הסבך הריזומטי, המופיע שוב ושוב מחדש במקומות בלתי צפויים. קטע זה הוא

פסוק אחד (או טענה — proposition) מסדרה של 14 פסוקים, שמהם מורכבים שני פרקים מאוחרים בספר העוסקים במכונת המלחמה (פרק 12) ובמנגנון הלכידה (של השטפים) של המדינה (פרק 13). כל פרק מורכב מטקסט, אלמנט חזותי ותאריך, המספקים קואורדינטות שונות למיקומו התלת־ממדי באלף מישרים. למשל, הפרק העוסק ב"גוף ללא איברים"¹¹ — מושג מרכזי אצל דלז וגואטרי, שהם שואלים מאנטון ארטו — ממוקם ב-28 בנובמבר 1947, התאריך שבו ניסח ארטו בראשונה את מושג הגוף ללא איברים. הפרק העוסק בפנים ממוקם בשנת אפס, שנת לידתו של ישר, שהוא לפי דלז וגואטרי רגע הופעת הפנים בתרבות המערבית. רגעים אלה אינם מהווים בסיס לשרשור כרונולוגי של הפרקים, ואינם נקודות מוצא לכתיבת היסטוריה — אלא להצבעה על נקודת־צומת שממנה נפרש שלל אפשרויות. בסבך העניינים, הבעיות, המודלים, הפסוקים, המושגים והשרטוטים שמהם עשוי הספר, יש חשיבות מוגבלת למיקום הקטע המתורגם (המהווה כמחצית מפרק 13) בסמוך לסופה של סדרת הפרקים והפסוקים. סידור סדרתי רציף זה הוא רק אחת הדרכים — הלא־מומלצות על ידי המחברים — לקרוא בספר. אפשר לקרוא בו בהרבה כיוונים אחרים, ליצור בו הרבה סדרות אחרות. במובן זה, הקטע המופיע כאן יכול לשמש כקצה חוט וכנקודת התחלה לא פחות מאשר פרק המבוא. ובאותה מידה, דברי מבוא אלה יכולים להיקרא או להיקרא מחדש בכל אתגרתא המתבצעת בעת קריאת הטקסט. הם טפילים לטקסט שאליו הם מוליכים, לא ייצוג שלו ולא הכפלה מבארת שלו, אלא סבך קישורים שכבר משתרך מאחוריו, עדות למאמץ מקוטע ולא שלם של אזולאי/אופיר להיעשות־דלז/גואטרי לזמן בלתי מוגדר, במקום שטרם נקבע.

ביבליוגרפיה

- ארטו, אנטון, 1996. התאטרון וכפילו, תרגמה מצרפתית אוולין עמר, בבל, תל־אביב.
 דלז, ז'יל, ופליקס גואטרי, 2000. "מהי ספרות מינורית?", תרגמה אריאלה אזולאי. מכאן: כתב עת לחקר הספרות העברית, כרך א' (אביב תש"ס): 134–143.
 פרויד, זיגמונד, 1999. איש הזאבים — מתולדותיה של נזירות ילדות, ספרים הוצאה לאור, צפת.
 Deleuze, Gilles, 1968. *Différence et Répétition*. Paris: PUF.
 —, 1969. *Logique du sens*. Paris: Minuit.
 —, 1990. *Difference and Repetition*, trans. P. Patton. New York: Columbia University Press.
 —, 1990a. *The Logic of Sense*, trans. M. Lester and C. Stivale. New York: Columbia University Press.
 —, 1990b. *Pourparlers*. Paris: Editions de Minuit.

¹¹ מושג זה מופיע גם בספרו של ארטו (1996). המושג מתאר גוף אטום, גוף של התנגדות, גוף שאיבריו — המתפקדים כמנגנונים לניהול שטפי הגוף — נוטרלו כך שהשטפים השונים יכולים לנוע על פני הגוף בחופשיות.

- Deleuze, Gilles, and Félix Guattari, 1972. *L'Anti Oedipe*, vol. 1 of *Capitalisme et Schizophrénie*. Paris: Minuit.
- , 1983. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, vol. 1, trans. R. Hurley, M. Seem and H. R. Lane. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- , 1975. *Kafka: Pour une littérature mineure*. Paris: Minuit.
- , 1986. *Kafka: Toward a Minor Literature*, trans. D. Polan. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- , 1980. *Mille Plateaux*, vol. 2 of *Capitalisme et Schizophrénie*. Paris: Minuit.
- , 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, vol. 2, trans. B. Massumi. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- , 1991. *Qu'est-ce que la philosophie?* Paris: Minuit.
- , 1994. *What is Philosophy?* trans. H. Tomlison and G. Burchell. New York: Columbia University Press.